

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЛОЗИНСЬКА Леся Олександрівна

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В.К.ВИННИЧЕНКА
/березень 1917 - вересень 1920 рр./

Спеціальність 07.00.01. - історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Київ - 1996

AB 35.733

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник

- доцент, кандидат історичних наук, Гусев В.І.

Офіційні опоненти

- професор, доктор історичних наук Мусієнко В.В.

- старший науковий співробітник, кандидат історичних наук Гошуляк І.Л.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00753806 (Т)

Провідна організація

- Український державний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова

Захист відбудеться "25" червня 1996 року о "14" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.38. по захисту дисертацій в Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, м.Київ, вул.Володимирська, 60, аудиторія 349.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка /вул.Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "24" травня 1996 року

Вчений секретар спеціалізованої ради, кандидат історичних наук, доцент

О.П.Гончаров

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Актуальність теми

Розробка і визначення шляхів розбудови Української держави значною мірою спираються на історичний досвід її народу, на теорію і практику визвольного руху, на ідейно-теоретичні глянстанти і практичну діяльність визначних вітчизняних громадсько-політичних діячів. До них, безумовно, слід віднести Володимира Кириловича Винниченка - одного з піонерів українського національного відродження на початку ХХ століття, засновника Центральної Ради і Української Народної Республіки, першого голови її уряду, який зробив вагомий внесок у теоретичну розробку і практичне здійснення ідеї незалежної соборної України.

Успіхи й негативні результати боротьби українського народу під час визвольних змагань 1917-1920 років багато в чому пояснюються сильними та слабкими сторонами особистості В.К.Винниченка, його теоретичною зрілістю та суспільно-політичними поглядами. Правдиве відтворення історичної картини подій в Україні першої чверті ХХ століття неможливе без звернення до цієї неординарної постаті, її громадсько-політичної діяльності на теренах вітчизняної історії.

За умов становлення сучасної багатопартійної системи в Україні певна частина її політичних сил декларує прагнення наслідувати і примножувати традиції вітчизняної соціал-демократії початку нинішнього століття. Тому вивчення і розуміння особи В.К.Винниченка, як одного з фундаторів і керівників національної соціал-демократії, яка брала активну участь у державотворчому процесі, набуває не тільки наукового, але й практичного значення.

Однак, не все з творчої спадщини й практичної діяльності

В.К.Винниченка пройшло перевірку часом, а тому і не прийнятне сьогодні. Але важливо залучити до національної духовної скарбниці перлини тих його ідей, які допоможуть Україні проаналізувати і засвоїти досвід державотворення в буремні 1917-1920 роки, з найменшими втратами прийти до справжньої незалежності.

Суперечливі постаті ніколи не належали і сьогодні їх не можна віднести до кон'юктурних, "вигідних" політичних фігур. Саме таким був В.Винниченко, ім'я якого, як авторитетного політичного діяча, визначного борця за свободу та загальнолюдські цінності, видатного письменника за умов тоталітарного режиму вилучалося з вітчизняної історії, на довгі роки було приречене на згадку у сполученні із стандартними ідеологічними ярликами: "український буржуазний націоналіст", "член антинародної Центральної Ради", "голова контрреволюційної Директорії" та інші. І прояви такого "чорно-білого" бачення історії і сьогодні доводиться долати дуже важко.

Тому протиставлення різним міфам, спрощенням і перекрученням історичного змісту і значення державотворчої діяльності В.К.Винниченка дійсно наукових знань, ґрунтовних і неупереджених висновків про нього виступає не тільки актуальним завданням, але й справою честі вітчизняних дослідників.

Стан наукової розробки проблеми

При підготовці дисертації враховано стан дослідження даної проблеми. Історичні видання, публіцистика, мемуарні і літературознавчі праці свідчать про значний інтерес до вивчення державотворчої діяльності В.К.Винниченка. Але реалізація багатьох задумів науковців через труднощі об'єктивного характеру залишилася незавершеною, набувала суперечливого, навіть тенденцій-

ного розв'язання.

Першою спробою короткого узагальнення громадсько-політичної діяльності В.К.Винниченка стала брошура Ю.Тищенка, партійного однодумця Володимира Кириловича, під назвою "Хто такий Винниченко", яка носить публіцистичний характер. Автор робить висновок, що "на протязі всього періоду життя далекими були для Винниченка особисті інтереси: в свободі українського працюючого люду він бачив свою свободу, в його щасті бачив своє щастя".¹ В 20-ті роки дана проблема не стала об'єктом спеціального наукового дослідження. Про В.К.Винниченка велася мова тільки у працях, присвячених політичному життю в Україні дореволюційного періоду. Про нього, як активного діяча Револуційної Української Партії, йшлося в монографіях В.Дорошенка, О.Гермайзе.² Крім того, історики того часу, висвітлюючи діяльність РУП, згадували в своїх працях ім'я В.К.Винниченка, в тому чи іншому контексті, виходячи із власної оцінки класового та національного характеру партії.³

1. Тищенко Ю. Хто такий Винниченко.-К., 1917.-С.16.

2. Дорошенко В. Револуційна Українська Партія /РУП/.-Львів-Київ, 1921; Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні.-К., 1929; Його ж. Матеріали до історії українського руху за світової війни //Український археографічний збірник.-К., 1926.-Т. I.-С.271-354.

3. Див: Равич-Черкаський М. История Коммунистической партии /большевиков/ Украины.-К., 1923; Вензя П. До історії революційного руху на Україні //Життя і революція.-1926.-№II.-С.82-89; Шупак С. "РУП" в період 1905 року на Київщині //Життя і революція.-1926.-№II.-С.76-81.

Зазначимо, що хоча В. Винниченко з вересня 1920 року жив за кордоном, його публіцистичні твори видавалися в Україні ще близько 15 років. Майже до 1933 року літературні твори входили до програм шкільної освіти, були об'єктом літературознавчого дослідження, реальним фактом життя української літератури. Однак, в цей період поряд із охвальними оцінками¹ прозових і драматичних праць В.К. Винниченка в умовах ідеологічного тиску поступово починали з'являтися негативні відгуки його державотворчої роботи доби Центральної Ради і Директорії, висуватися звинувачення у пропаганді "дрібнобуржуазної ідеології".² Що врешті привело до однозначної оцінки ідейно-теоретичної спадщини і практичного досвіду В.К. Винниченка як "антинародних".

Тривалий час дослідження окремих аспектів державотворчої діяльності В.К. Винниченка були зосереджені за межами УРСР, але без відповідних архівних джерел розглядалися фрагментарно, переважно у загальному історичному контексті періоду революційних змагань 1917-1920 років на Україні. Про це свідчать праці безпосередніх учасників тих подій, які у своїх висновках і оцінках діяльності В.К. Винниченка були категоричними, однозначними, що зайвий раз свідчить про с,перечливість і своєрідність постаті останнього.

1. Див.: Донцов Д. Криза української літератури //ЛНБ, Львів.-ІУ. 1923.-Кн.4.-С.351-370; Мамонтов Я. Сучасна українська драмопись.-Харків.-1925; Кисіль О. Український театр. 1925. /Цікаво, що в другому виданні цієї книги /1968 р./ окремий розділ про творчість В. Винниченка відсутній/.

2. Див.: Парадиський О. Володимир Винниченко. Поступна стаття до кн.: Винниченко В. Вибрані твори.-Харків, 1929; Донцов Д. Маса і провід //ЛНБ, Львів.-Ш, 1930.-Кн.3.-С.263-279.

Це стосується праць Д.Дорошенка, К.Левицького, А.Андрієвського, І.Мазепи.¹

Висвітленню революційних подій в Україні 1917-1920 років присвятив цикл своїх праць П.Мірчук,² в яких дається оцінка діяльності Винниченка: "повний брак політичного досвіду", "засліплення соціалістичною фразеологією" та "абсолютне неміня бачити дійсність".³ Але в той же час автор дуже часто звертався до політично-публіцистичної спадщини В.К.Винниченка. Зокрема, дослідження "Трагічна перемога" насичене цитатами з книги Володимира Кириловича "Відродження нації".

Позитивно характеризує В.К.Винниченка в переговорах делегації Центральної Ради з представниками Тимчасового уряду весно-восени 1917 року О.Юрченко.⁴ С.Гольдельман, розглядаючи розвиток національних відносин в Україні в 1917-1920 роках, в своїх працях особливу увагу приділяє розкриттю поглядів В.К.Винниченка

1. Дорошенко Д. Історія України /1917-1923/. - Ужгород, 1930; Левицький К. Великий зрив /до історії української державності від березня до листопада 1918/. - Львів, 1931; Андрієвський А. Нація в поході. - Берлін, 1941; Мазепа І. Підстави нашого відродження. - Б.М., 1946; Яго ж. Україна в огні й бурі революції /1917-1921/. - Б.М., 1950. - Ч. I.; 1951. - Ч. II.

2. Мірчук П. Трагічна перемога. - Торонто, 1954; Яго ж. Українська визвольна справа і українська еміграція. - Торонто, 1954; Яго ж. Українсько-московська війна /1917-1919/. - Торонто, 1957; Яго ж. На історичному закруті. - Торонто, 1958.

3. Мірчук П. Українсько-московська війна. - С. 8-9.

4. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. - Мюнхен, 1971.

на проблеми державного будівництва, визначенню його позитивної ролі у відновленні закону про національно-персональну автономію в добу Директорії.¹

Певний інтерес викликає праця М.Рудницького "Від Мирного до Хвильового", де окремий розділ присвячено творчості В.К.Винниченка. Зазначаючи, що Володимир Кирилович належав до тих письменників, які вмieli "переносити у твори безпосередньо питання, які хвилювали в якусь хвилину його самого та українське громадянство", автор, разом з тим полемізуючи з приводу відомої Винниченкової тези про "чесність з собою", підкреслював: "Великі примети та великі хиби перемішані в творах Винниченка так само, як у його громадській діяльності, що не раз дивувала своїми несподіваними "змінами", де тактика впливала на ідеологію".²

На особливу увагу заслуговує творчий доробок літературознавця Г.Костюка, для праць якого притаманний виважений, науковий підхід до вивчення творчого і життєвого шляху В.К.Винниченка, його державотворчої діяльності.³ Доцільно згадати, що завдяки Г.Костюку в 1951 році була створена Винниченківська комісія Української Вільної Академії Наук, а з 1958 року весь архів

1. Гольдельман С. Жидівська національна автономія на Україні /1917-1920/. - Мюнхен, 1963; Його ж. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. - Відень, 1964.

2. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. - Львів, 1936. - С. 307-327.

3. Костюк Г. Володимир Винниченко та його останній роман. - Нью-Йорк, 1971; Його ж. Вступне слово до "Щоденника" В. Винниченка // Винниченко В. Щоденник. - Т. I. - 1911-1920. - Едмонтон-Нью-Йорк, 1980; Його ж. Зустрічі і прощання. Спогади. - Кн. I. - Едмонтон, 1987.

В.К.Винниченка перейшов у розпорядження УВАН і нині знаходиться в архівосховищі Східноєвропейської історії та культури Колумбійського університету. І ще донині зберігає свою життєву си-у і значення питання, яке поставив літературознавець у своєму "Відкритому листі до всіх українських емігрантів, розсіяних по світі, до всіх українців доброї волі, до всіх, хто дорожить надбанням нашої культури": "Я знаю, - писав Г.Костяк, - що за своє довге і надзвичайно активне - творчо і політично - життя В.Винниченко мав дуже багато як особистих, так і ідейних ворогів. Але неже в аспекті бачення вічних культурних проблем ми не можемо стати вище особистих чи партійних амбіцій?"¹

Можливості, що відкрилися понад десять років тому у справі переосмислення нашого минулого, кардинально змінили справу наукової розробки корінних проблем вітчизняної історії. Відновлено видання художніх, політичних і публіцистичних праць В.К.Винниченка, що сприяло зростанню інтересу широкого загалу читачів не тільки до творчості визначного письменника, але і до його діяльності як державного діяча.

Перші конкретні відповіді на такі запити містилися в наукових і публіцистичних розвідках сучасних українських літературознавців. Відзначимо серед них М.Жулинського,² перу якого на-

1.Сучасна Україна.-Мюнхен.-1951.-8 липня.

2.Жулинський М. Володимир Винниченко /1880-1951/ //Літературна Україна.-1989.-30 листопада; Його ж. Художник, расп'ятий на кресте політики //Дружба народів.-1989.-№12.-С.147-161; Його ж. Усі оорок років життя //Київ.-1990.-№9.-С.88-90; Його ж. Його пером водила сама історія //Вітчизна.-1991.-№2.-С.60-63 та інші.

лежить ціла низка публікацій, присвячених відновленню правди про тернистий життєвий шлях і творчий доробок В.К.Винниченка, його місце і роль в історії української держави і культури.

Проблемі взаємозв'язку художньої творчості та ідейних переконань і пошуків В.К.Винниченка, їх еволюції присвячені змістовні статті П.Федченка,¹ а також публіцистичні матеріали І.Дзєверіна, С.Драцюка.²

Наприкінці 80-х - початку 90-х років науковцями-істориками було опубліковано ряд об'єктивних статей, в яких на основі вивчення архівних джерел висвітлювалися окремі сторінки політичної біографії В.К.Винниченка дореволюційного часу й періоду революції 1917-1920 років в Україні.³ Цікаві відомості про останні роки життя та діяльності В.К.Винниченка містяться у публікації В.Віленка.⁴

1. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій. Про політичне обличчя і художню творчість В.Винниченка //Київ.-1987.-№12.-С.49-59; Його ж. Останній роман В.Винниченка //Вітчизна.-1989.-№6.-С.41-42.

2. Дзєверін І. Суперечливість таланту //Прапор.-1989.-№1.-С.10-11; Драцюк С. Орфей краси і сили //Галичина.-1991.-7 березня.

3. Див.: Лозицький В. Чи був Володимир Винниченко членом КП/б/УР //Літературна Україна.-1989.-24 серпня; Смоленчук М. Помилки у жандармському циркулярі //Київ.-1990.-№6-7.-С.108-109; Самарцев І. До біографії В.Винниченка //Архіви України.-1991.-№4.-С.72-74; Його ж. "Сам ледве не божеволію..." //Молода газета.-1991.-№1.

4. Віленко В. Борги досі не сплачені //Сільські вісті.-1992.-17 червня.

Поступове накопичення знань з історії визвольного руху в Україні на початку XX століття, ґрунтовне ознайомлення з ідейними поглядами : державотворчою діяльністю Голодимира Кириловича сприяли створенню передумов для подальшої наукової розробки цієї проблеми. З'являються статті І.Хміля, В.Лозицького, М.Саппи,¹ в яких висвітлювалися деякі аспекти еволюції суспільно-політичних поглядів В.К.Винниченка, робилися спроби створення його стислої політичної біографії. Проте суттєвою вадою, за влучною характеристикою В.Солдатенка, було те, що "їх вихідні позиції та логіка аналізу, зроблені висновки не тільки не збіглися, але найчастіше мали протилежний характер".²

Об'єктом зростаючої уваги науковців у останні роки все більше стає вивчення процесу становлення, розвитку, спрямованості суспільно-політичних поглядів В.К.Винниченка, їх ролі і значення у вирішенні складних завдань державотворчих процесів в Україні. Доцільно назвати змістовну роботу В.Солдатенка, в

1.Хміль І. Політична діяльність Винниченка //Український історичний журнал /далі - УІЖ/, -1989.-№7.-С.82-91; Його ж. Свой среди чужих, чужой среди своих /политический портрет В.К.Винниченка/ //Радуга.-1991.-№9.-С.80-90; Лозицький В. Не сприйнявши нових реалій: сторінки політичної біографії В.Винниченка //Під прапором ленінізму.-"12.-С.73-78; Його ж. Післямова до репринтного видання твору В.Винниченка "Відродження нації".-В кн. Винниченко В. Відродження нації.-К.,1990.-Ч.Ш.-С.536-542; Саппа М. Винниченко і Раковський //Бітчина.-1990.-№11.-С.131-143.

2.Солдатенко В. Еволюція суспільно-політичних поглядів В.К.Винниченка в добу української революції //УІЖ.-1994.-№6.-С.15.

якій розглядаються корінні питання їх еволюції в добу української революції 1917-1920 років. Автор зосередив свою увагу на Винниченківській національній ідеї, яка з весни 1917 року була закульована в концепції української революції. Але не можна погодитись з висновком, що із "завершенням революції вичерпав себе, свої незординарні потенції і один з її найяскравіших, невичерпних романтиків".¹ Результатом копіткого вивчення праць В.К.Винниченка, його листування і щоденникових записів, а також опрацювання широкого кола архівних матеріалів стали статті Н.Кічигіної і Н.Миронець,² в яких розглядається дана проблема.

Останнім часом вийшли з друку декілька праць узагальнюючого характеру,³ де поряд з висвітленням складних, гостродискусійних проблем становлення української державності чільне місце відводиться внеску видатних осіб визвольного руху /серед них і

1.Солдатенко В. Назв. праця.-1994.-№6.-С.15-26; -1995.-№1.-С.13-22.

2.Кічигіна Н. Політична концепція В.К.Винниченка //Політологічні читання.-1994.-№2.-С.68-74; Миронець Н., Кічигіна Н. Федералістична концепція В.К.Винниченка //Вісник Київського університету. Історія.-Вип.33.-К.,1995.-С.105-112.

3.Див.: Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії.-К.,1993.; Сергієнко П. Соборна Україна: від ідеї до життя.-К.,1993.; Шморгун О. Україна: шлях відродження /економіка, політика, культура/.-К.,1994.; Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності.-Львів, 1995.; Історія України в особах: ХІХ-ХХ ст.-К.,1995.; Українська політологія: витоки та еволюція. Навчальний посібник.-К.,1995.

В.К.Винниченко/ в цей процес. Але ця постать викреслюється досить схематично, однобоко, а джерельну базу для вивчення його ідейно-політичних поглядів складають, в основному, відомі твори "Відродження нації" та "Заповіт борцям за визволення".

Таким чином, аналіз історіографії даної проблеми свідчить про зростаючий інтерес до вивчення шляхів формування ідейних поглядів і державотворчої діяльності В.К.Винниченка. Дослідники вже не обмежуються тільки викладом результатів своїх наукових пошуків, але й розширюють та поглиблюють коло знань з тих чи інших аспектів його творчості. Причому, намагаються, долаючи застиглі схеми і штампи, говорити про його переконання і життєвий шлях об'єктивно, неупереджено, не уникаючи дискусійності окремих питань.

Разом з тим, в деяких наукових працях, а особливо у публіцистичних статтях та виступах, мова йде про В.К.Винниченка лише як про "функціонера", у якого життєвий шлях, конкретна діяльність є зміна посад і місць перебування, а складна боротьба і протидія конкретним історичним особам часом підмінюється, а то й створюється досить проблематичне співвідношення позитивних і негативних рис особистості Володимира Кирилловича, що не дає змоги читачам скласти його об'єктивну характеристику.

Крім того, його напружена робота в Центральній Раді, її уряді, Директорії, нелегкі стосунки з українськими державними та громадськими діячами, з тому числі в еміграції, залишаються поза увагов дослідників. В результаті, все зазначене вище переконливо доводить необхідність подальшого наукового аналізу еволюції його ідейних поглядів не тільки за часів революційних перетворень, але й в період еміграції, дослідження і висвітлення основних етапів

громадсько-політичної діяльності В.К.Винниченка у їх взаємозв'язку і нерозривній єдності впродовж всього його життя.

З урахуванням наукової актуальності проблеми, стану її розробки, практичної значимості визначені тема і конкретні завдання дисертаційного дослідження.

Об'єктом дослідження є аналіз участі В.К.Винниченка у революційному русі в Україні на початку ХХ століття, державотворчій діяльності після лютого 1917 року, в умовах утвердження більшовицької диктатури в післяжовтневий період, громадянської війни, перебування в еміграції.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені прагненням розглянути процес формування суспільно-політичних поглядів В.Винниченка на початку ХХ ст., його державотворчу діяльність доби української революції /березень 1917-вересень 1920 рр./, а також турботу про подальшу долю України в роки еміграції.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі ґрунтовного вивчення політично-публіцистичної і епістолярної спадщини Володимира Кириловича Винниченка із залученням значного кола архівних джерел, матеріалів преси, мемуарної літератури, з врахуванням новітніх досягнень історичної науки здійснити системне і послідовне висвітлення корінних напрямків державотворчої діяльності цього визначного діяча українського національного відродження. При цьому автор намагався показати процес її розвитку і сутність через призму української національної ідеї, втілення в життя віковичних мрій та сподівань українського народу про волю та суверенну державу.

Не претендуючи на вичерпне висвітлення проблеми, автор зосередила свою увагу на вирішенні таких завдань:

- проаналізувати ідейні погляди В.К.Винниченка, визначити їх зміст, основні етапи розвитку в історичному контексті його громадсько-політичної діяльності;

- з'ясувати роль і місце В.К.Винниченка в становленні і піднесенні визвольного руху, в політичному житті України в до-революційний період;

- висвітлити основні напрямки діяльності В.К.Винниченка, спрямованої на розробку ідейно-теоретичних засад української державності та їх втілення в реальну практику державотворення в 1917-1919 роках;

- виявити і проаналізувати причини і сутність розбіжностей Володимира Кириловича з політичним курсом більшовиків у 1919-1920 роках;

- показати процес дальшого розвитку світогляду В.К.Винниченка, його бачення перспектив відновлення української державності, з'ясувати основні напрямки його громадсько-політичної діяльності в період еміграції.

Світоглядною основою дослідження стали новітні наукові досягнення в галузі соціального пізнання, що торкаються принципових підходів до аналізу суспільних явищ і процесів, політики, як сфери реалізації інтересів потреб різних соціальних груп в контексті загальнолюдських пріоритетів, ролі особи в її формуванні і реалізації. Важливе значення мають принципи історизму, об'єктивності, єдності історичного і логічного, дотримання яких спонукало автора дослідження до висвітлення теми в проблемно-хронологічному плані.

Джерельну базу дослідження складають політично-публіцистичні й літературні твори В.К.Винниченка, його епістолярна спадщина,

щоденникові нотатки, в яких висловлені думки і міркування, що дозволяють простежити еволюцію його суспільно-політичних поглядів, містяться конкретні факти, оцінки подій, роз'яснення власної позиції, аргументи в ідейному протиставленні. Це дає змогу досліднику, використовувачи їх широку палітру, відтворити історичну картину громадсько-політичної діяльності Володимира Кириловича, як визначного представника українського визвольного руху.

До другої частини джерел належать документи й матеріали, які зберігаються в архівних установах. Автором детально опрацьовано 25 фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України, Рукописного відділу Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського НАН України.

Архівні документи і матеріали умовно можна поділити на 3 групи. До першої з них слід віднести листування В.К.Винниченка з редакціями та книговидавництвами, з друзями та однодумцями, членами родини, чернетки його виступів у Центральній Раді, які зберігаються у фонді Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України /фонд В.К.Винниченка/.¹

Другу групу архівних джерел складають документи і матеріали, які свідчать про активну громадсько-політичну діяльність В.К.Винниченка, відтворюють складну політичну ситуацію, за умов якої йому доводилось діяти. Йдеться про документи української соціал-демократичної партії, матеріали про її діяльність, протоколи засідань Центральної Ради, Генерального Секретаріату, різноманітні

1. Центральный державный архив вищих органів влади та управління України /далі- ЦДАВО України/, ф.1823.

листи, відозви, чорнетки Універсалів, заяв, у розробці яких брав безпосередню участь Володимир Кирилович Винниченко.¹

Матеріали жандармсько-поліцейських установ Російської імперії складають третю групу архівних джерел. Вивчення звітів жандармського управління про діяльність української соціал-демократії, в тому числі й роботу В.К.Винниченка як члена ЦК УСДРП, агентурних відомостей про його переміщення в межах України та за кордоном, участь в діяльності організації "Українська громада" в Парижі, протоколів допитів і його особистих листів, матеріалів про ув'язнення в Лук'янівській в'язниці дозволили автору розширити коло знань про Володимира Кириловича, як одного з провідних діячів визвольного руху в дореволюційний період.²

До третьої частини джерел відносяться спогади учасників українського визвольного руху, діячів культури тощо. Зрозуміло, що в працях, написаних безпосередніми активними учасниками або свідками революційних подій, висвітлення окремих сторінок біографії В.К.Винниченка, зображення його позицій в тих чи інших політичних і життєвих ситуаціях мають суб'єктивний, часом протилежний характер. Не всі, хто залишив свої спомини, були виваженими, конкретними і коректними в оцінці місця і ролі В.К.Винниченка в суспільно-політичному житті України ХХ століття. Проте цінним в мемуарній літературі є те, що в ній наводяться численні факти і епізоди, розповідається про події, які не знайшли свого документального підтвердження, значною мірою передається вся напруга соціальної і політичної боротьби, гострота ідейних супе-

1. ЦДАВО України, ф.1063, IIIБ.

2. Центральний державний історичний архів України /дал. - ЦДІА України/, ф.274, 275, 301, 317, 1439.

речностей, виявляється авторське ставлення до даної особи, що дає змогу пояснити мотивацію дій і поглядів людини, про яку йдеться.¹

Четверту частину джерел, залучених до вивчення даної проблеми, складають матеріали періодичних видань різної політичної спрямованості, як в Україні, так і за кордоном. Ознайомлення з ними /автором опрацьовано 16 журнальних і 29 газетних видань, що виходили друком у 1905-1950 роках/ дозволило краще зрозуміти зміст і сутність зрушень і перетворень, які відбувалися в українському суспільному житті, що впливало на позицію і погляди Володимира Кириловича Винниченка.

Цей джерельний пласт привернув увагу тим, що саме в періодичних виданнях надруковано низку політико-публіцистичних праць

1. Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції /Уривки зі споми-нів/.-К., 1925.-Кн. 4; Галаган М. З моїх споминів.-Б.М., 1930.-Т. 4.; Дорошенко Д. Война и революция на Украине.-В кн. Революция на Украине/по мемуарам белых/.-М.-Л., 1930; Русова С. Мої спомини.-Львів, 1937; Войнаренко О. З гетьманських часів. Спогади самовидця з року 1918.-Дейтройт, 1950; Чикаленко Є. Спогади /1861-1907/.-Нью-Йорк, 1955; Архипенко Ю. Події і люди на моєму шляху боротьби за державу 1917-1966.-Чикаго, 1966; Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях 1917-1929.-Торонто, 1966; Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 рр.: Спомини і роздуми.-Торонто, 1971; Назарук О. Рік на великій Україні. Конспект споминів з української революції.-Нью-Йорк, 1978; Кедрин І. Михайло Грушевський - не один, а більше їх. /Спогади і рефлексії// Український історик.-Нью-Йорк.-1984.-Т. 21.-Ч. 1-4; Грушевський М. Спомини //Київ.-1989.-№ 8.-С. 107-131; № 10.-С. 113-136.

Володимира Кириловича, які ніколи більше не перевидавалися, містяться його виступи та інтерв'ю, публікуються відгуки та рецензії на твори талановитого письменника та політичного діяча. Значний інтерес викликають матеріали щотижневика "Нова доба", у заснуванні та редагуванні якого безпосередньо брав участь Володимир Кирилович. Цей часопис особливо важливий для розуміння еволюції поглядів і напрямків діяльності В.К.Винниченка в 1920-1921 роках.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що автором зроблено одну з перших спроб наукового дослідження формування і становлення світогляду В.К.Винниченка, на еволюцію яких справило значний вплив економічне і політичне життя тогочасного українського суспільства. Системно і послідовно висвітлено напрями державотворчої діяльності Володимира Кириловича, розкрито їх органічний зв'язок з реалізацією української національної ідеї. Показано, що втілення в життя Винниченківської концепції поєднання національного і соціального визволення, заasad українського державотворення проходило шляхом пошуку власних форм і методів їх здійснення.

Аналіз змісту зазначених процесів дозволив автору виділити три, взаємопов'язані і разом з тим самостійні за своїм внутрішнім змістом, основні хронологічні періоди громадсько-політичної діяльності В.К.Винниченка: перший - 1900 - березень 1917 року; другий - березень 1917 - лютий 1919 року; третій - лютий 1919 - 1951 рік.

Автором вперше вводиться до наукового обігу група архівних документів і матеріалів, які висвітлюють громадсько-політичну діяльність В.К.Винниченка, здійснено ряд уточнень в його полі-

тичній біографії, зроблена спроба визначити авторство Володимира Кириловича декількох листів і документів.

Практичне значення дисертації, на думку автора, полягає в тому, що вона вносить певний вклад в наукове узагальнення і висвітлення державотворчої діяльності В.К. Винниченка. Це дає змогу дослідникам, викладачам, лекторам з історико-політичної проблематики використовувати в своїй роботі конкретні та достовірні факти і події в його життя. Матеріали дослідження можуть бути враховані при підготовці та виданні матеріалів з історії України кінця XIX- початку XX століття, при підготовці відповідних спецкурсів у вищих та середніх навчальних закладах.

Наукова апробація дисертації проводилась на кафедрі історії для гуманітарних факультетів Київського університету імені Тараса Шевченка. Основні положення та висновки дослідження відображені в публікаціях автора, а також у доповідях на Міжнародній та Всеукраїнських конференціях.

Характер і завдання дослідження визначили зміст і структуру дисертаційної праці, яка складається із вступу, трьох розділів, висновків, а також списку використаних джерел і літератури.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається її мета та завдання, аналізується історіографія проблеми і ступінь її розробки. Розглядаються методи дослідження, використані джерела, обґрунтовується наукова новизна.

У першому розділі - "Громадсько-політична діяльність В.К. Винниченка в дореволюційний період" - розглядається процес формування його ідейно-політичних поглядів, становлення як політика та громадського діяча в період з 1900 по бере-

вень 1917 року. Це логічний результат усвідомлення Володимиром Кириловичем, як і значною частиною української революційної молоді, необхідності переходу від "культурництва" попередніх діячів визвольного руху до цілеспрямованої визвольної боротьби проти російського самодержавства шляхом створення революційної організації соціал-демократичного спрямування, вироблення ефективних форм і методів залучення народних мас для розв'язання цього історичного завдання. Розробка і відстоювання В.К.Винниченком оригінальної концепції необхідності вирішення соціальних і національних проблем українства в їх нерозривному взаємозв'язку і поєднанні стало одним з лейтмотивів його політичної діяльності в перереволюційні роки. В.К.Винниченко, як один з теоретиків українського національно-визвольного руху, вийшов на арену активного політичного життя 1917 року, усвідомлюючи необхідність створення української держави на засадах автономії та федералізму.

Саме в цей дореволюційний період були закладені основи державотворчої діяльності В.К.Винниченка та її світоглядні підвалини. Сімнадцять років підпільної революційної боротьби проти самодержавства, нелегальні переходи через кордони, тюрми, підпілля, вимушена еміграція - це те середовище, в якому формувалися його ідейні й політичні погляди. Досвід революційної роботи допоміг йому відстоювати ті принципи, які він вважав єдино вірними. А в його світогляд вже тоді було закладено два основні напрямки: любов до України, всього українського, нестримне бажання вибороти для рідного краю і народу ту долю, яка варта його можливостей та здібностей, і віра в перетворення суспільства на основі соціалістичних ідей. Саме в цей час він здійснив вагомий внесок

у становлення і розвиток соціал-демократичного руху в Україні. На особливу увагу заслуговує публіцистична, літературно-художня та видавнича діяльність В.Винниченка в ці роки, яка, не зважаючи на всі суперечності, значною мірою сприяла згуртуванню національно свідомого українства.

У другому розділі - "Державотворча діяльність В.К.Винниченка /1917-1919 роки/" - автором аналізується його громадсько-політична діяльність з моменту обрання заступником Голови Центральної Ради, Голови першого уряду до літа 1919 року, коли він пішов у відставку та виїхав до еміграції, де в поступовому і суперечливому розвитку знаходило втілення в життя ідеї автономного і федеративного устрою в "муках і крові" на руїнах Російської імперії, утверджувалася практика розбудови і захисту суверенної демократичної Української Народної Республіки.

Досліджується та важлива роль, яку відіграв В.Винниченко в розвитку складних і неоднозначних стосунків між Центральною Радою та Тимчасовим урядом, простежується ставлення його до більшовиків, гетьманату, до відновлення закону про національно-персональну автономію в добу Директорії та інше.

В.К.Винниченко мав своє особисте бачення тодішньої ситуації на Україні, перспектив її дальшого розвитку та орієнтирів. В період 1917-1919 років можна чітко простежити еволюцію його суспільно-політичних поглядів на питання державності України: від автономії в складі Російської Федерації до самостійної держави. І все ж таки ідеї про майбутній федеративний зв'язок із демократичними республіками Росії ним не відкидались, а знаходили розвиток в його громадсько-політичній діяльності.

Цей, дуже емкий та насичений політичними колізіями період,

цінний тим, що історія надала В.К.Винниченкові унікальну можливість здійснити свої ідейні теоретичні позиції, безпосередньо брати участь у написанні майже всіх декларацій і універсалів УНР, безпосередньо впливати на розвиток подій національно-визвольного руху, життя України та її народу. Володимир Кирилович упродовж кількох років займав керівні посади в уряді України і двічі не зміг утримати владу в своїх руках, що випадало на долю не кожного державного діяча.

Автор обґрунтовує положення про те, що хід революційних подій в Україні, труднощі в реалізації програм українських демократів, розгортання братовбивчої війни спонукали В.К.Винниченка до подальшого відстоювання необхідності вирішення завдань українського державотворення шляхом взаємопов'язаного і одночасного здійснення кардинальних перетворень в соціальній і національній сферах суспільного життя. В результаті він опинився між двома силами - таборами соціалістичним і антисоціалістичним, адосувавши дедалі більше ворогів як серед першого, так і другого.

У третьому розділі - "Ідея суспільно-політичного розвитку України в діяльності В.К.Винниченка в еміграції" - йде мова про те, що за кордоном він прикладав максимум зусиль для вирішення долі України, її державотворення. В громадсько-політичній діяльності того часу знаходили своє відтворення намагання реалізувати власні переконання шляхом згуртування своїх однодумців, створення різних організацій, розширення літературної і видавничої справи, активними контактами з пресою і громадськістю.

Автор наголошує, що еміграційний період громадсько-політичної діяльності Володимира Кириловича не був таким активним, як два попередні, у зв'язку з тим, що він не міг брати безпосеред-

ню участь в подіях на Україні, але цей період мав місце, і цього не можна не враховувати. Драма його життя і як політика, і як митця, загос-трилася, викристалізувалася саме на цьому етапі. Володимир Кирилович, чий могутній талант, кипуча енергія, глибокий розум, дивавижна працездатність були направлені на благо України, назавжди був вигнаний з рідної землі, за свободу якої боровся та страждав, що вносило елемент трагізму в його життя і творчість.

В період еміграції суспільно-політичні погляди В.К.Винниченка еволюціонували в напрямі досягнення своєрідного симбіозу своїх традиційно соціалістичних переконань з постулатами "конкордизму" і "колектократії", формулюючи ідею залучення українства до світової цивілізації, до перебудови соціально-економічних і політичних підвалин державного устрою УРСР на дієсно демократичних засадах, орієнтованих не на класові, а загальнолюдські цінності.

У висновках підбито підсумки та узагальнено основні результати дослідження. Державотворчу діяльність Володимира Кириловича Винниченка доцільно розглядати як безпосередній результат намагання конкретної особи зробити свій внесок у загальний розвиток української визвольної боротьби, дати власні відповіді на питання, поставлені її ходом, довести доцільність перетворення в життя тих чи інших заходів, реалізація яких, на думку Володимира Кириловича, мала сприяти розв'язанню корінних проблем української революції і державотворення.

Ідейні погляди В.Винниченка, форми і засоби громадської і політичної діяльності знаходилися у постійному розвитку і збагаченні, зважаючи на історичні умови, що склалися, на політичну

ситуацію, що також змінювалася, на накопичення власного організаційного і політичного досвіду. Їх еволюція має безпосереднє практичне значення для вивчення актуальних питань дореволюційного визвольного руху в нашій державі та процесу державотворення доби української революції. Здобутком теоретичних пошуків В.К.Винниченка стало обґрунтування ідеї державності України в формі національної автономії в складі майбутньої, побудованої на федеративно-демократичних засадах, Росії.

Накопичений різнобічний політичний і організаційний досвід дозволили В.К.Винниченку відігравати визначну роль у подальшому розвитку визвольного процесу в часи української революції. Ситуація, що склалася в Україні після лютого 1917 року, спонукала Володимира Кириловича на реалізацію своїх ідейних переконань в державотворчій діяльності. Саме у цей час він зосереджував першочергову увагу на обґрунтуванні необхідності вирішення завдань по розбудові української держави шляхом органічного синтезу соціальних і національних моментів суспільного життя. Досягнення органічного зв'язку у вирішенні національних та соціальних проблем - є квінтесенцією власної національно-політичної концепції В.К.Винниченка.

Значний позитивний внесок було зроблено В.Винниченком у розробку теоретичних підвалин української державності. Вони чітко окреслені в усіх деклараціях та універсалах УНР, в яких Володимир Кирилович намагався провести ідею суверенності України у федеративному устрої майбутньої держави, змусити суспільні процеси розвиватися за усвідомлюваними ідеалами.

Після жовтня 1917 року неминуча хода подій призвела В.Винниченка до висновку, що за обставин, які склалися, рівноправної фе-

дерації України з Росією чекати не доводиться, тому слід покінчити з непевним становищем та проголосити самостійну суверенну українську державу. Але до цього його спонукали не власні ідейно-теоретичні переконання, а кардинальні зміни, які відбулися в житті колишньої російської імперії та в тогочасній практичній політиці. Ідеї ж федералізму ним не відкидалися, а знаходили подальший розвиток в громадсько-політичній діяльності, відображались в публіцистичних творах, частково змінюючись, зокрема, в напрямку організації відносин в союзі з європейськими країнами, що дало б, на його думку, можливість комплексно вирішити всі національні та соціальні питання.

Основні аспекти дисертаційного дослідження

викладені в публікаціях автора:

1. В. К. Винниченко про відношення єврейської національної меншості до автономії України /березень 1917 - січень 1918 рр./ // В-рецьке населення півдня України: історія і сучасність. Тези до наукової конференції. - Запоріжжя, 1992. - С. 51-53.
2. Філософські роздуми В. Винниченка: проблеми аналізу й самоозначення. // Політологічні читання. - 1992. - № 3. - С. 230-243. /у співавторстві з Гусевим В. І. /.
3. Володимир Винниченко про автономію України. // Українська державність: історія та сучасність. Матеріали наукової конференції. - Київ, 1993. - С. 152-153.
4. В. Винниченко про українське питання /по сторінках журналу "Українская жизнь" // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. - Луцьк, 1993. - С. 27-28.
5. Дещо з непрочитаних сторінок життя В. Винниченка. // Розбудова держави. - 1994. - № 8. - С. 34-39. /у співавторстві з Гусевим В. І. /.

6. В. Винниченко та єврейська національна суспільність: до питання про автономію /березень 1917- січень 1918 рр./ //Єврейське населення півдня України: історія та сучасність.-Запоріжжя, 1995.-С.26-29.
7. В. Винниченко та міністерство з єврейських справ /1918 - 1919/ //Єврейське населення півдня України: історія і сучасність. Тези до наукової конференції.-Запоріжжя, 1995.-С.36-40./У спів-авторстві з Гусевим В.І./.

Лозинская Л. А. Государственно-созидательная
деятельность В. К. Винниченко
/март 1917 - сентябрь 1920 гг. /

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Защищается текст диссертации, в котором на основе многообразных источников рассматривается государственно-созидательная деятельность В. К. Винниченко в период с марта 1917 по сентябрь 1920 года. Рассмотрен широкий круг проблем, относящихся к исследованию украинского национального движения и решения вопроса о государственности Украины.

Losinskaia L. A. The State organisation
activities of V. Vinnichenko
(March of 1917 - September of 1920)

The thesis presented for academic degree of Kandidat of historical of Ukraine. Kiev Taras Shevchenko University, Kiev, 1996.

The text of the thesis is based on various sources and is devoted to the State organisation activities of V. Vinnichenko within a period from March of 1917 to September of 1920 year. Wide range of problems related to the study of Ukraine national movement and solution of a problem concerning the State system of Ukraine.

Ключові слова: Українська держава, національно-визвольний рух, українське відродження, українська революція, суспільно-політичні погляди, державотворча діяльність, громадсько-політична діяльність, політична біографія.

Лозинська

Зам. 208. 20.05 1996 р. тираж 100
ПТУНО Київ, бул. П.Шутова, 13

AB 35.133